



Demokrácia és diktatúra

A két forradalom belpolitikai törekvései

A két forradalom közötti fontos különbség – mutat rá **Szabó Viktor** –, hogy míg az első győzelmét elementáris erejű tömegmozgalmak előzték meg és kísérték, addig a másodikra néhány vezető kulisszák mögötti megegyezésének eredményeként, szinte puccsszerűen került sor, amely úgy a főváros, mint a vidék lakosságát is meglepetésként érte

HÁROM HÁBORÚELLE-
NES párt – a Károlyi-féle
Függetlenségi Párt, a Jászi
Oszkár elnökölte Polgári
Radikális Párt és a Magyar-
országi Szociáldemokrata Párt – 1918.
október 24-én Budapesten megalakította
a Magyar Nemzeti Tanácsot. Az 1848-as
hagyományt követve céljait 12 pont-
ban foglalták össze. Belpolitikai szem-
pontból ezek közül legfontosabbak
a következők voltak: a háborús kabinet
eltávolítása; a világháború azonnali befe-
jezése; Magyarország függetlensége,
területi integritásának fenntartása mel-
lett; a soknemzetiségű ország belső átala-
kítása „egyenrangú népek testvéri szö-
vetségévé”; nagyszabású birtok- és szo-
ciálpolitikai reformok megvalósítása;
általános, egyenlő és titkos választójog
bevezetése; az egyesülési és gyülekezési
szabadság visszaállítása; valamint a cen-
zúra eltörlése. Tehát egy népképviselőn
alapuló, parlamentáris és demokratikus
berendezkedésű, valamint egy modern
szociálpolitikát érvényesítő állam képe
lebegett a szemük előtt. A világháborús
összeomlás következtében kirobbant –
főleg budapesti – tömegmegmozdulások
eredményeként a Magyar Nemzeti Tanács
pártjai október 31-én kormányt is alakít-
hattak, melynek miniszterelnöke gróf
Károlyi Mihály lett.

A polgári demokratikus kísérlet

Az új kormány eleinte a spontán módon
létrejött helyi nemzeti tanácsok százainak
önkéntes munkájára alapozta tevékeny-
ségét. Az idő előre haladtával egyre gyak-
rabban fordult azonban elő, hogy maguk
a nemzeti tanácsok nehezítették meg a
központi akarat érvényesítését. Sokszor
szinte önálló köztársaságokként cseleked-
tek, a vasútállomásokon lefoglalták az
áthaladó szállítmányokat, megtiltották
a termények kivitelét a település határain
túl, vagy éppen egymással is ellenséges
hadviselő felek módjára viselkedtek.
Szerepük ezért a későbbiekben csökkent,
helyükbe a személyi állományában meg-
újult régi közigazgatás szervei léptek.

A kormányzatnak először azzal a súlyos
problémával kellett szembenéznie, hogy



A Magyar Nemzeti Tanács kibővített ülése
a Parlamentben, 1918 novemberében. Ülnek
(balról jobbra): Zboray Miklós, Rónai Zoltán,
Magyar Lajos, Nagyatádi Szabó István, Vanczák
János, Purjesz Lajos, Székely Ferenc, Fernbach
Károly, Hock János elnök, Groák Ödönné,
Vámbery Rusztem. Állnak (balról jobbra):
Nagy György, Kernstock Károly, György Károly,
Virányi Gida, Korányi Márton
A TÚLOLDALON: A sapkarózsa helyére öszirózsát
tűztek a frontról nemrég hazatért katonák
1918 őszének forró napjaiban

mit kezdjen a világháború frontjairól
rendezetlenül hazaözönlő katonatöme-
gekkel. Károlyiék szerették volna mielőbb
leszerelni ezeket az alakulatokat, mert
attól tartottak, hogy a háborúba bele-
fáradt, elkeseredett, dühös és bosszúra
szomjazó katonák káoszt okoznak az
országban. A félelem be is igazolódott,
hiszen 1918 novemberében és decem-
berében szabályos parasztfordalom
söpört végig az országon, melyben a
visszatérő katonák jelentős része is részt
vett, és melynek legfőbb mozgatórugója
a világháború alatt „az uraktól” elszen-
vedett vélt vagy valós sérelmek miatti
elégtételszerzés volt. A kormány kény-
telen volt a rendelkezésére álló karha-
talmi alakulatok segítségével a legkemé-
nyebb eszközöket is bevetni a rabló, fosz-
togató és esetenként gyilkosságokat is
elkövető csoportokkal szemben. Ebben
a rendcsinálásban valószínűleg legalább
annyian veszítették életüket, mint ahá-
nyan a későbbi vörös-, illetve fehérterror
áldozatai lettek.

Az új kormánynak a háborús vereség
és az Osztrák–Magyar Monarchia össze-
omlása következtében komoly külpoliti-
kai kihívásokkal kellett szembenéznie.
Ennek ellenére nagy hangsúlyt fektet-
tek az ország belső demokratizálásá-
nak megvalósítására. Egyik első lépés-

ként 1918. november 16-án kikiáltották
a független magyar népköztársaságot.
Erre IV. Károly november 13-ai, ún.
eckartsauai nyilatkozata teremtette meg
a jogalapot. Az uralkodó ebben lemond-
ott „minden részvételről az államügyek
vitelében”, és „eleve elismerte” Magyar-
ország későbbi döntését jövőendő állam-
formájáról. Ezt követően sorra születtek
azok a „néptörvények” és rendeletek,
melyek elképzeléseik szerint az új, demok-
ratikus berendezkedésű Magyarország
alapjait teremtették volna meg.

Törvénybe iktatták a sajtó-, az egyesü-
lési és gyülekezési szabadságot. Az új
választójogi törvény alapján minden
legalább hatévi magyar állampolgársággal
rendelkező – bármelyik Magyarországon
élő népcsoport nyelvén – írni-olvasni
tudó 21 éven felüli férfi és 24 éven felüli
nő szavazati jogot kapott. A választók
száma a történeti magyar állam terüle-
tére számítva ezzel mintegy 9 millióra,
tehát az összlakosság 50 százalékára nőtt.
A háború előtt az összlakoságnak csak
6 százaléka szavazhatott, s ők is nyíltan!
Az általános választásokat 1919 áprilisára
tűzték ki, melyekre azonban a Tanács-
köztársaság március 21-ei kikiáltása miatt
már nem kerülhetett sor.

A világháború következtében az ország
gazdasága az összeomlás szélére került.
A Károlyi-kormányzat ebben a nehéz
helyzetben kísérelte meg azokat a szociá-
lis reformokat bevezetni, amelyek közül
több a korábbi évek, évtizedek szociál-
demokrata követelése között szerepelt.
Ezek közé tartozott a munkanélküli-segély
bevezetése, a 14 éven aluli gyermekek
foglalkoztatásának betiltása, a nyolcórás
munkanap bevezetése és a társadalombiz-
tosítás kiterjesztése. Ezek jórészt sajnos
papíron maradtak, hiszen a kormányzat



rövid fennállása nem tette lehetővé a gyakorlatba való átültetésüket.

Sarkalatos pontként szerepelt a mindvégig koalíciós kormány programjában a földreform. Ezt azonban a nagybirtokosok, a katolikus egyház, a parasztok és a szociáldemokraták érdekellentétei és eltérő szempontjai miatt nem volt könnyű megvalósítani. Hosszú, heves vitákat követően 1919. február 15-én került csak elfogadásra XVIII. néptörvényként. Ez az 500 holdnál nagyobb magán- és a 200 holdnál nagyobb egyházi birtokok kártalanítás ellenében történő kisajátítását írta elő. A kisajátított földeken első sorban 5–20 holdas parasztbirtokokat és 0,5–3 holdas szőlőbirtokokat akartak létrehozni. A törvény lehetőséget adott azonban egy-két holdas „munkásbirtokok” és – kivételesebb esetekben – 100–200 holdas középirtokok létrehozására is. A kommunista hatalomátvétel miatt ennek a törvénynek a végrehajtására sem került sor. A parcellázást – szimbolikus értékű gesztusként – az ekkor már ideiglenes köztársasági elnök, Károlyi Mihály kezdte meg kápolnai birtokán február 23-án.

A kormány kísérletet tett rá, hogy a felbomlófélben lévő soknemzetiségű ország nem magyar népessége számára is vonzó jövőképet nyújtson. Az új vezetés alapvetően a történelmi Magyarország területi integritása, azaz (Horvátország kivételével) határainak sértetlensége alapján állt. Ám ezt összekapcsolták egy gyökeres belső szerkezeti reformmal. Magyarországot föderális alapon kíván-

ták átalakítani. Jászi Oszkár dolgozta ki azt a „keleti Svájc” néven elhíresült tervzetet, mely szerint az országot nemzeti-ségi tömbök szerint kell területi egységekre osztani, ahol minden nemzetiség széles körű (kulturális, nyelvi, önkormányzati) autonómiát élvez. Ezzel a lépéssel a nemzetiségek elszakadási törekvéseinek szerettek volna gátat vetni, illetve az antant nagyhatalmai felé akarták bizonyítani a korábbi magyarországi nemzeti-ségi politikával való szakítást. Azonban a mérvadó nemzeti-ségi vezetők döntő többsége ekkor már az elszakadás mellett tette le voksát. Ezzel maga Jászi is kény-

foglaltak el a felső-magyarországi szlovák és a délvidéki szerb vezetők is. Lojalitást Magyarország iránt csak a szétszórta élő németek és a kárpátaljai ruszinok egy része mutatott.

A kormány nemzeti-ségi politikájának kudarcai s ennek nyomán a történelmi államkeretek felbomlása, valamint a belső demokratizálási törekvések 1919 elejétől kiélezett belpolitikai küzdelmekhez vezettek. A hatalmon lévők jobbról és balról is mind többen és mind hevesebben támadták, miközben támogatói

bázisa egyre szűkült. Károlyiék igyekeztek mind a szélsőjobb oldali, mind a szélsőbal oldali politikai mozgalmakat, irányzatokat viszszaszorítani. Sőt 1919 februárjában rendszeti eljárások útján is fellép-

A kormány kísérletet tett rá, hogy a felbomlófélben lévő soknemzetiségű ország nem magyar népessége számára is vonzó jövőképet nyújtson

telen volt szembesülni. Amikor 1918. november 13-án a kormány képviselőiben – mint a nemzeti-ségi ügyekkel megbízott tárca nélküli miniszter – Aradra utazott, hogy tárgyaljon a román nemzeti-ségi vezetőkkel, azok elzárkóztak mindenféle kompromisszumtól és egyértelműen kifejezték az erdélyi románok Magyarországtól való elszakadásának és a királyi Romániával való egyesülésüknek a szándékát. Szeparatista álláspontot

tek velük szemben. Egyrészt betiltották az országhatárok fegyveres védelmét és diktatórikus jobb oldali kormányzatot követelő Magyar Országos Véderő Egyletet. Másrészt a szociáldemokrata *Népszava* szerkesztőségénél február 20-án lezajlott – kommunista agitátorok által szervezett – halálos kimenetelű lövöldözésbe torkolló tüntetést követően letartóztatták a Kommunisták Magyarországi Pártjának harminckét vezetőjét.



BALRA: Tüntető tömeg tart a *Népszava* Conti (ma: Tolnai Lajos) utcai székháza felé 1919. február 20-án

A TÚLOLDALON: Károlyi Mihály miniszterelnök beszél a népköztársaság 1918. november 16-i kikiáltásán a Parlament épülete előtt
 JOBBRA: Károlyi immár köztársasági elnökként osztja fel saját földbirtokát Kál-Kápolnán, 1919. február 23-án



A demokratikus kísérletre a végső csapást az 1919. március 20-án átadott antantjegyzék (az úgynevezett Vix-jegyzék) mérte, melyben a Párizsban ülésző békekonferencia újabb magyarországi területek, konkrétan a Szatmárnémeti–Nagykároly–Nagyvárad–Arad vonal menti széles sáv kiürítését követelte. A kormány számára ez elfogadhatatlan volt, ezért lemondott.

Az ebben az időszakban szerepet vállaló politikusok nagy része – így maga Károlyi is – a dualizmus politikai légkörét szívta magába. Megszokták, hogy az aktív politizálás egy viszonylag zárt kör kiváltsága, amely nincs közvetlen kapcsolatban a tömegekkel. Károlyi számára merőben szokatlan és alkatától idegen volt a forradalmi vezető szerep. A dualizmus alatt a szociáldemokrata vezetőknek is a legfőbb aktuális célkitűzése a választójog kiterjesztése és ezáltal a parlamentbe való bejutás volt, nem pedig forradalom kiobbantása. Így 1918-ban az ország irányításának feladata őket is váratlanul és felkészületlenül érte. A helyzetet talán legtalálébban éppen Károlyi Mihály jellemezte visszaemlékezésében, mikor azt írta, hogy ebben a forradalomban „olyan emberek vezettek, akiket csak a körülmények tettek forradalmárokká”.

A Tanácsköztársaság céljai

A Vix-jegyzék átadását követően Károlyi úgy gondolta, hogy a koalíciós kabinet lemondása után egy tisztán szociáldemok-

rata kormány fog alakulni. Azonban a szociáldemokrata vezetők ezt nem merték felvállalni, és titokban tárgyalásokat folytattak a Kommunisták Magyarországi Pártjának börtönben lévő vezetőivel a két párt – addig kifejezetten ellenséges – kapcsolatának rendezése, a munkásegység létrehozása és a közös kormányzás érdekében. Ennek eredményeként – a kommunisták politikai programjának elfogadását követően – létrejött a két párt egyesülése. Ezután pedig egy szocialista–kommunista hatalomátvitelre került sor. Amikor – közvetlenül a kommün kikiáltása előtt – erről értesült, Károlyi lemondott a köztársasági elnöki pozícióról, és passzivitásba vonult, majd elhagyta az országot.

A Tanácsköztársaság március 21-ei kikiáltásával éles fordulat következett be a magyar politikai életben. Az új rendszer ideológiájának kiindulási alapját a kommunizmus gyakorlatban történő megvalósítása jelentette. Ez magában foglalta a gazdasági, társadalmi és politikai viszonyok gyökeres megváltoztatását (magántulajdon helyett közösségi tulajdon létrehozása, a többpártrendszer megszűntetése, nacionalizmus helyett internacionalizmus, vallásosság helyett ateizmus stb.) és ezzel összefüggésben a társadalom átnevelését, a szocialista–kommunista embertípus megteremtését. Ezek közül a kommün vezetői első és

legfontosabb célnak a gazdasági rendszer alapjaiban történő megváltoztatását tekintették, mivel úgy gondolták, hogy ez szinte automatikusan magával fogja hozni a remélt társadalmi változásokat is. Elképzelésük szerint a társadalmi osztályok és a nemek közötti egyenlőtlenségek a gazdasági különbségek megszűnésével együtt fognak eltűnni, amely egyúttal az emberek gondolkodásmódjának pozitív irányban történő megváltozását is magával fogja hozni. A „forradalom” kifejezést is ehhez az ideához kapcsolódóan alkalmazták. Nemcsak azért, mert a Tanácsköztársaság létrejöttékor klaszszikus (tömegmegmozdulás, fegyveres felkelés) értelemben vett forradalom nem volt – hiszen gyakorlatilag puccsként zajlott le –, hanem mert elvontabb tartalommal töltötték meg. Ez a fogalom első-sorban a gazdasági és társadalmi rendszer minél rövidebb idő alatt bekövetkező gyökeres és radikális megváltoztatására vonatkozott. Tehát egyfajta „társadalmi forradalom” értelmében használták a kifejezést.

Az új államforma legfőbb végrehajtó szerve az úgynevezett Forradalmi Kormányzótanács (röviden: tanácskormány) lett, melynek tagjait népbiztosoknak nevezték. A helyi igazgatás szervei a falusi,



Kun Béla beszél a Parlament előtti tömeggyűlésen 1919. március 23-án
JOBBRA: A proletár-hatalom célzott programja révén munkásgyerekek is nyaralhattak a Balatonnál 1919 júliusában



városi, illetve megyei tanácsok vagy más-ként direktóriumok voltak. A törvényhozás a Tanácsok Országos Gyűlésének feladata lett volna, amely azonban a Tanácsköztársaság fennállása alatt csupán egy rövid ülészakot tartott. Így gyakorlatilag mindvégig rendeleti úton kormányoztak. A csendőrséget és a rendőrséget megszüntették és – az állomány egy részét átvéve, valamint új emberekkel kiegészítve – felállították a Vörös Őrséget. A polgári bíróságok helyét az úgynevezett Forradalmi Törvényszékek vették át, melyek tagjai többségükben semmiféle jogi végzettséggel nem rendelkeztek.

Az új hatalom vezetői nyíltan hirdették, hogy a kommün átmenetileg proletárdiktatúrát vezet be, vagyis a proletariátus (azaz a dolgozó osztályok) nevében és annak érdekében fogják diktatórikus módon gyakorolni a hatalmat. Ezt azzal a marxi állásponttal indokolták, amely szerint „a szocialista termelésbe való átmenetet nem lehet demokratikus úton megvalósítani”, mert a „kapitalista-osztály önként nem fog lemondani az ő kiváltságairól, azokat tőle el kell venni”. Azt is hangsúlyozták, hogy ez csupán átmeneti állapot, amelyre a „burzsoázia” és a „nemzetközi ellenforradalom” ellen vívott harc miatt van szükség, de amint a „forradalom” győzni fog, akkor ezek a kényszerintézkedések megszűnnek, és meg fog valósulni a kommunizmus, amely el fogja hozni az igazi demokráciát.

A Forradalmi Kormányzótanács a Tanácsköztársaság kikiáltását követően gyors egymásutánban adta ki a gazdaság

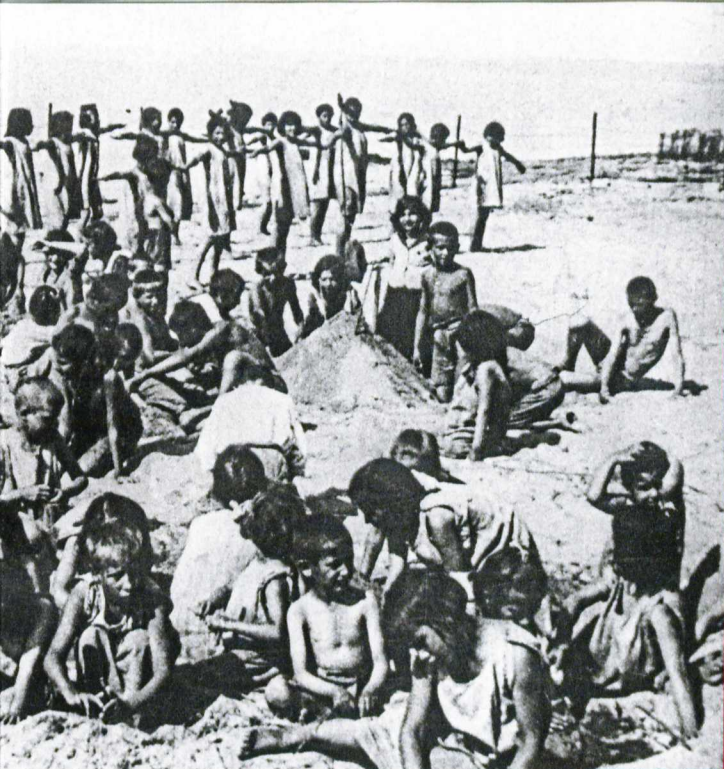
átalakítását célzó rendeleteit. Állami tulajdonba vették – korabeli kifejezéssel élve „szocializálták” – a 20 munkásnál többet foglalkoztató ipari, bánya- és közlekedési üzemeket, a 100 holdnál nagyobb földbirtokokat, a bankokat, a bérházakat, a szállodákat, az áruházakat, iskolákat, színházakat, mozikat, könyvtárakat, múzeumokat. A tulajdonuktól megfosztott személyek joggal érezhették úgy, hogy az új rendszer kifogatja őket anyagi javaikból, így törvényszerűen szembeke-rültek a kommünnel. A kisajátított közép-és nagybirtokokat nem osztották szét a parasztoknak, hanem azokon állami gazdaságokat és termelőszövetkezeteket hoztak létre, és a tagok általi közös művelés bevezetését tervezték. A földosztás elmaradása miatt a földre hiába váró szegény földműves rétegek így nagyon gyorsan kiábrándultak a proletárdiktatúrából, a földjüket a szövetkezesítéstől féltő parasztgazdák pedig fokozatosan szembehe-lyezkedtek az új rendszerrel. Az államosított iskolákból kitiltották az egyházakat, beszüntették a vallásoktatást. A tanács-kormány nyíltan hirdette egyházellenes nézeteit, amely azonban a lakosság jelentős részének vallásos érzelmeit sértette.

Ugyanakkor a Forradalmi Kormányzótanács számos olyan szociális intézkedést is

hozott, amelyek valóban a szegényebb rétegek életszínvonalának felemelését célozták. A napi munkaidőt 8 órában maximálták, és egyúttal felemelték a fizetéseket. Hús százalékkal csökkentették a lakbéreket, és – a lakáshiány miatt – a többszobás polgári lakásokba proletárcsaládokat költöztettek. Ingyenessé tették az orvosi ellátást, rendelkeztek a gyermekek és tanoncok védelméről, betiltották a prostitúciót. Hadat üzentek az alkoholizmusnak, amely kapcsán megtiltották a szeszes italok árusítását és fogyasztását. Népszerűsítették az egészséges életmódot és a tömegsportot. A munkásgyerekek számára megnyitották a fürdőket és balatoni nyaralásokat szerveztek. Célul tűzték

Az új hatalom vezetői nyíltan hirdették, hogy a kommün átmenetileg proletárdiktatúrát vezet be, vagyis a proletariátus nevében fogják diktatórikus módon gyakorolni a hatalmat

ki az írástudatlanság felszámolását, ezért felnőtteknek szóló úgynevezett alfabetá-tanfolyamokat indítottak. Fontos feladatnak tartották a kultúra eljuttatását a szegényebb néprétegekhez, ezért a proletárok számára ingyenes színházi előadásokat, múzeumlátogatásokat, filmvetítéseket szerveztek. Kinyilvánították



a nők teljes jogi egyenjogúságát, melynek köszönhetően az áprilisi tanácsválasztásokon Magyarország történetében először élhettek szavazati jogukkal a nők is.

Ám ezek a pozitív, de jórészt ugyancsak papíron maradt célkitűzések sem leplezhették el a kommün diktatórikus jellegét. Ez leginkább az ellenforradalmi minősített, vagy ténylegesen a rendszer ellen fellépő személyekkel szembeni terrorban mutatkozott meg. Ez főként az április 16-án bekövetkező román támadást követően vált erősebbé, majd a június 18–25. között – a Duna–Tisza közén – lezajlott lázadás és a június 24-ei budapesti ellenforradalmi felkelés következtében fokozódott tovább. A kommünnel szembeforduló rétegek körében élen jártak a régi rend vezetői és a katonatisztek egy része, valamint a parasztság és a városi középrétegek tömegei.

A kommün ideológiájának egyik legfontosabb alaptétele a világforradalom közeli eljövételében való hit volt. Számos vezető volt meggyőződve arról, hogy rövid időn belül be fog következni egy világméretű (de legalábbis európai) forradalom, amely következtében mindenhol hatalomra jut a proletárság. Ez látszólag külpolitikai kérdés volt, azonban a kommün vezetői számos belpolitikai jellegű probléma megoldását is a „megváltó” világforradalom eljövételében látták. Ennek tipikus példája a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos álláspont volt. Úgy vélték, hogy hosszabb távon a világforradalom fogja „meghozni az államhatárokat eltűnésével a nemzetiségi politika végső

JOBBRA:
Propaganda-
plakátok a
Tanácsköztársaság
idején



azonosulását a proletárpolitikával”, melynek eredményeként – mivel a különböző népek közötti különbségek eltűnnek – a nemzetiségi probléma el fog halni.

A tanácskormány vezetői hivatalosan ugyan elutasították a történelmi Magyarország területi integritásának elvét, és kezét nyújtottak a szomszédos országok proletariátusa felé, de ugyanakkor készek voltak a magyar „forradalom” vívmányait (azaz Magyarország határait) fegyverrel is megvédeni. Tették ezt azért, mert terveik szerint a Magyarországi Tanácsköztársaság a későbbiekben egy nagy föderatív (proletár)szövetség tagja lett volna Szovjet-Oroszországgal, a később csatlakozó Ausztriával, Szlovákiával, Csehországgal, Németországgal, valamint más európai államokkal együtt. Ugyanakkor az ország fegyveres védelmének felvállalása miatt kezdetben sokan álltak a proletárdiktatúra mellé olyanok is, akiknek ideológiailag nem sok közük volt hozzá (például a tisztikar egy része és a megszállt területekről menekülő parasztkatonák csoportjai).

A külső és belső nehézségek ellenére a kommün időszakában rendkívül aktív propagandatevékenység folyt. Azonban a propaganda sem tudta elfedni a Tanácsköztársaság visszasságait. A jelszavak és

a valóság között feszülő ellentétek egy idő után szkeptikussá tették még azokat is, akik kezdetben támogatták a kommünt. Az értelmiségiek jelentős része még örömmel üdvözölte a tanácskormány szociális, kulturális intézkedéseit, ám a terror és a rendszer egyre markánsabbá váló diktatórikus jellege miatt többségük elfordult tőle. A Tanácsköztársaságot csupán az ország fegyveres védelme miatt támogató csoportok abban a pillanatban szembefordultak a rendszerrel, amint az feladta az erre vonatkozó terveit. A munkások nagy része pedig egy idő után belefáradt a folyamatos készenlétet, éberséget, mozgósítást hangoztató propagandakampányba. Az a jövő homályába vesző, utópisztikus ígérethalmaz, amely a kommunizmus valamikori felépüléséről vizionált, egy idő után már nem tudott kellő mozgósító erővel bírni a Tanácsköztársaság legfőbb bázisát jelentő munkásság körében sem. A kommün támogatottsága fokozatosan csökkent, melynek következtében júliusban már nem tudott elég erőt szembeállítani az országot fenyegető ellenséges hadseregekkel szemben, amely végül is a bukásához vezetett. ■

Szabó Viktor történész, PhD